

MOKYKLOS ĮVAIZDIS ŠALČININKŲ RAJONO GYVENTOJŲ AUTOBIOGRAFINIUOSE PASAKOJIMUOSE

The Image of the School in the Autobiographical Narratives of the Inhabitants of the Šalčininkai District

VIOLETA ŠVAIKOVSKAJA

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

El. paštas: violetasvaikovskaja@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5658-0890>

Mokslinių tyrimų kryptys: etnolingvistika, frazeologija.

<https://doi.org/10.35321/bkalba.2025.98.04>

ANOTACIJA

Šio straipsnio tikslas – pasitelkus sakininės istorijos metodą, išnagrinėti, kokį vaidmenį Šalčininkų rajono vyresniosios kartos gyventojų autobiografiniuose pasakojimuose turėjo mokykla, koks požiūris į ją vyravo ir kokie praeito amžiaus kultūriniai bei socialiniai aspektai atsispindi nagrinėjamuose naratyvuose.

Tyrimo medžiagą sudaro 2012 ir 2016 m. ekspedicijų į Šalčininkų ir Dieveniškų apylinkes užrašyti vyresniosios kartos gyventojų autobiografiniai pasakojimai. Atlikta analizė išryškino šios temos svarbą ir jautrumą, sunkaus darbo ir karo pavojų nuo mokyklos atitolintų tyrimo dalyvių patirtis ir jų troškimą kitiems perteikti savo išgyvenimus. Pastebėta ir požiūrio į mokyklą kaita: keičiantis gyvenimo sąlygoms, mokyklos lankymas pradėtas suvokti kaip natūralus ir visiems prieinamas reiškinys. Galiausiai analizuoti naratyvai parodė tyrimų dalyvių savivertę: polinkį menkinti bei nuvertinti savo pasiekimus, galimybes ir intelektą arba, priešingai, siekį pabrėžti faktus, įrodančius kitus jų gebėjimus.

ESMINIAI ŽODŽIAI: mokykla, Šalčininkų rajonas, sakininė istorija, etnolingvistika, mokymasis, autobiografinis pasakojimas.

ABSTRACT

The study aims to investigate, using the oral history method, the role of school in the autobiographical narratives of older residents in the Šalčininkai district, the prevailing attitudes towards it, and the cultural and social aspects of the past century reflected in the narratives under study.

The research material consists of autobiographical stories of the older generation recorded during the 2012 and 2016 expeditions to the Šalčininkai and Dieveniškės regions. The analysis highlighted the importance and sensitivity of this topic, the impact of hard labour and the dangers of war that distanced the participants from school, as well as their desire to share their experiences with others. A change in attitudes towards school was also observed: as living conditions changed, attending school came to be seen as a natural and accessible phenomenon for all. Finally, the analysed narratives revealed the self-esteem of the participants: a tendency to underestimate and devalue their own achievements, abilities and intelligence, or, conversely, a tendency to emphasise facts that demonstrate their other abilities.

KEYWORDS: school, Šalčininkai district, oral history, ethnolinguistics, learning, autobiographical narrative.

Copyright © 2025 Violeta Švaikovskaja. Published by the Institute of the Lithuanian Language. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited. // Išleido Lietuvių kalbos institutas. Šis straipsnis yra atviros prieigos, platinamas pagal „Creative Commons“ priskyrimo licencijos sąlygas, leidžiančias neribotai naudoti, platinti ir atkurti turinį bet kokioje laikmenoje, nurodant autorių ir šaltinį.

Received: / Gauta: 2025-02-28. **Accepted: / Priimta:** 2025-05-28.

ĮVADAS

Bendrinės lietuvių kalbos žodyne pateikiamos trys žodžio *mokykla* definicijos: 1. ‘mokymo ir ugdymo įstaiga’; 2. ‘mokymas, išmokymas, mokslas, patirtis’; 3. ‘meno, mokslo, literatūros kryptis, pakraipa, metodas’ (BLKŽ). Apibrėžtys iliustruoja, jog pirmiausia mokykla suvokiama kaip pastatas ar institucija, kurioje vyksta lavinimas bei žinių perteikimas. Ši reikšmė glaudžiai susijusi su antra, abstraktesne ir platesne samprata – mokykla yra veikla, mokymo ir mokymosi vyksmas, kai perduodamos ir įgyjamos žinios apie pasaulį. Taigi, mokykla labiau tapatinama su švietimu ar netgi per visą gyvenimą sukaupia patirtimi. Trečioji definicija susijusi su mąstymo kryptimi arba idėjų rinkiniu, kurį panašias metodologines pažiūras turintis asmuo gali perimti ir taikyti savo moksliniuose, meniniuose ar literatūriniuose darbuose. Kitaip tariant, mokykla yra ir pastatas, ir mokymosi procesas, ir mokslo, meno ar literatūros kryptis. Šiame darbe mokykla suvokiama ne tik kaip fizinė vieta, bet ir kaip ugdymo, žinių perteikimo ir įsisavinimo procesas, t. y. antroji BLKŽ definicija. Toks pasirinkimas grindžiamas tuo, kad analizuojamuose tiriamosios imties autobiografiniuose pasakojimuose dėmesys dažnai krypsta ne į mokyklą kaip lokaciją, o į mokymosi patirtį ir jos reikšmę respondentų gyvenime.

Apibendrinusi atkūrus Lietuvos nepriklausomybę priimtą Švietimo įstatymą, antropologė Kristina Šliavaitė konstatuoja, jog Lietuvoje vyrauja tolerantiška edukacinė politika, garantuojanti etninėms mažumoms mokyklinį ugdymą gimtąja kalba ir kartu įtvirtinanti lietuvių kalbos statusą kaip valstybinės ir viešosios kalbos (Šliavaitė 2018: 145–150). Tačiau dar prieš šimtmetį Lietuvoje, ypač rytinėje ir pietinėje šalies dalyje, klostėsi visai kitokios aplinkybės. XX a. Vilniaus krašte susidarė itin nestabili politinė padėtis. 1918 m. Lietuvai paskelbus nepriklausomybę nuo carinės Rusijos, jau 1920 m. valstybei priklausantis Vilniaus kraštas buvo užimtas Lenkijos ir liko jos sudėtyje iki pat 1939 m. spalio 29 d. Po kiek daugiau nei pusmečio – 1940 m. birželio 15 d. – ši teritorija buvo okupuota Sovietų Sąjungos, o 1941 m. – nacių Vokietijos. 1944 m. Vilniaus kraštas, kaip ir visa Lietuva, pateko į SSRS sudėtį, iš šios priespaudos išsilaisvino tik beveik po penkių dešimtmečių – 1990 m. Tokia sudėtinga ir permaininga geopolitinė situacija veikė ir šių vietovių gyventojų kasdienybę, taigi ir mokyklų tvarką – ji kito sulig naujos valdžios nustatytais pokyčiais.

1920 m. Lenkijai užėmus Vilniaus kraštą, vyko aršus polonizacijos procesas. Jis stipriai paveikė švietimo politiką. Lenkų kalba įsiviešpatavo kaip valstybinė, ugdymo ir namų kalba, o dvasininkai katalikybę siejo su lenkų tauta (Vidugiris 1995: 429). Tačiau lenkų kalbos įtvirtinimas visose srityse neatitiko visų Vilniaus krašto gyventojų poreikių. „Ryto“ draugija laikėsi pozicijos lietuviškose Dieveniškų apylinkėse išsaugoti lietuvišką palikimą ir užtikrinti vaikų edukaciją gimtąja kalba, nors dėl bendruomenės veiklos ribojimo įgyvendinti šį tikslą buvo sunku. Antai lietuviškas pradinės mokyklas steigti leista tik gavus lenkų valdžios sutikimą ir jai patvirtinus dėstantį mokytoją (Martinkėnas 1968: 52; Ereminas 2013: 117). Tai draugijos nesustabdė, priešingai – paskatino lietuvišką švietimą ir patriotines idėjas platinti slaptose mokyklose bei bibliotekose.

Siekiant stiprinti lenkiškas mokyklas, lietuviškų mokymosi institucijų buvo atsisakoma. Tai įžvelgiama ir Vilniaus krašto visuomenės veikėjo Vinco Martinkėno pasakojime. 1923 m. Didžiuliuose įkurta lietuviška pradinė mokykla jau 1925 m. buvo uždaryta, tačiau po vietos gyventojų protestų jos veikla atnaujinta 1926 m. pabaigoje ir išlaikyta iki 1933 m. O 1932 m. sustabdyta Žižnų lietuviškos švietimo institucijos veikla (Martinkėnas 1968: 52–55). Kalbininkas Zigmąs Zinkevičius užsimena, jog lietuviškose vietovėse lietuvių kalbos pamokos vykdavo bent laikinai. Jo žodžiais tariant, 1934 m. lietuvių kalbos buvo mokoma 98 mokyklose, tačiau tai nebuvo daroma kokybiškai, nes dėstantys mokytojai neturėjo pakankamai lietuvių kalbos kompetencijų (Zinkevičius 1992: 225–226). Anot istoriko Stanislovo Buchavecko, Lenkijos okupacijos metu Vilniaus krašte ir Šalčininkų rajone daug vaikų nelankė pradinės mokyklos, nors 1927 m. Lenkijoje priimtas įstatymas dėl privalomojo

pradinio mokymo (Buchaveckas 1992: 120). Kaip pagrindinius nevaikščiojimo į mokslo įstaigą motyvus autorius nurodo neigiamą tėvų požiūrį į ugdymo įstaigą ir švietimą, sudėtingas tuometines ekonomines sąlygas ir lietuvių nenorą šviesti savo vaikus lenkų kalba.

Tolerancijos stoka buvo būdinga ne tik lenkų valdžiai. Atrodo, kad XX a. pirmoje pusėje, įtemptais laikais, nesistengta ieškoti kompromisų ir dermės, o siekta parodyti naujos valdžios galią menkai teatsižvelgiant į tikruosius įvairių etninių grupių poreikius. Prieš 1940 m. sovietų okupaciją, 1939 m., Lietuva atgavo Vilniaus kraštą. Šis trumpas laikotarpis buvo palankus lietuvių kultūrai, tačiau diskriminuojantis kitų asmenų teisių atžvilgiu. Pasak istorikės Barbaros Jundo-Kaliszewos, Lietuvos valdžios laikotarpis pasižymėjo lenkų kalbos eliminavimu iš viešumos, lenkiškos simbolikos ir gatvėvardžių naikinimu, lenkiškų mokyklų veiklos stabdymu, mokytojų atleidimu ir Stepono Batoro universiteto uždarymu (Jundo-Kaliszewska 2019: 63–64).

Nacių aneksijos laikotarpiu Šalčininkų krašto gyventojai patyrė nevienodą poveikį. Nors vyko germanizacija, lietuviams pavyko išlaikyti švietimą lietuvių kalba (Lesys, Niūniavaitė-Lesienė 2012). O lenkiškose pradžios mokyklose lenkų, lietuvių ir vokiečių kalbų pamokų skaičius buvo vienodas, tai skatino lenkų pasipriešinimą, edukacinių įstaigų nelankymą ir slaptų lenkiškų mokyklų kūrimąsi (Buchaveckas 1992: 144–147).

Po Antrojo pasaulinio karo padėtis Lietuvoje dar pablogėjo. Šaliai teko ne tik susidurti su karo padariniais, tokiais kaip nepriteklius ar suniokoti miestai ir kaimai, bet ir patirti antrąją sovietinę okupaciją. Tačiau ypač sudėtingos sąlygos vyravo Vilniaus krašte, kuris penktojo dešimtmečio pabaigoje užėmė paskutines pozicijas pagal pradinę mokyklą lankančių vaikų skaičių (Stravinskienė 2024: 74–75). Slavistas Valerijus Čekmonas kalba apie trijų priežasčių lemtą šio krašto ekonominį ir kultūrinį nuosmukį: valdžios represijos ir prievarta prieš inteligentiją, repatriacija į Lenkiją bei jaunuomenės kraustymasis į Vilniaus miestą (Čekmonas 2017 [1995]: 97). Per pirmąją (1945–1947 m.) ir antrąją (1955–1959 m.) repatriaciją į Lenkiją Vilniaus kraštą paliko apie 220 tūkstančių lenkų (Górecki 2005: 71–72). Šis procesas stipriai paveikė ir Šalčininkų rajoną – jame pasiliko tik 1/3 inteligentijos (Čekmonas 2017 [1995]: 97). Be abejo, geresnių gyvenimo sąlygų dairėsi ir mokytojai. 1945–1946 m. Vilniaus apylinkes palikusių kvalifikuotų pedagogų galėjo būti apie 1300 (Stravinskienė 2011: 17). Iš šių rodiklių aiškėja kebli ir smarkiai kintanti demografinė regiono padėtis bei išsilavinusios, ekonomiškai stabilios visuomenės netektis. Be jos buvo sunku atsigaivinti karo netekčių paveiktiems gyventojams, ypač susibūrusiems tuštėjančiuose kaimuose.

Pirmaisiais pokario metais mokyklų būklė buvo itin sudėtinga: vyravo skurdas, trūko ir lietuvių, ir lenkų kalbų mokytojų, mokomosios medžiagos, kanceliarinių priemonių ir net mokyklinių suolų (Stravinskienė 2011: 18; 2024: 66–68). Tokias vargas švietimo sąlygas iliustruoja istorikės Vitalijos Stravinskienės pavyzdys, jog 1946 m. Dieveniškų lietuviškoje pradinėje mokykloje mokyta rusų kalba, nes tuo metu dirbusi mokytoja lietuviškai kalbėti nemokėjo (Stravinskienė 2011: 19).

Mokymosi kalbos irgi įvairavo. Norintiems įgyti išsilavinimą lietuvių kalba nebuvo optimalių galimybių. Geografas Petras Gaučas dėsto, kad šeštajame dešimtmetyje Pietryčių Lietuvos teritorijoje veikė tik kelios lietuviškos ugdymo institucijos ir tik mirus Stalinui, 1957 m., lenkiškose mokyklose atidarytos paralelinės lietuviškos klasės. Tačiau valdant Brežnevui ne rusų dėstomąją kalba veikiančių mokymosi įstaigų buvo sparčiai atsakoma (Gaučas 2000: 47).

Mokslas lenkų kalba taip pat buvo nepageidautinas (Stravinskienė 2011; Kamilewicz-Rucińska 2017). 1944 m. lenkiškų ugdymo įstaigų buvo 213, o 1947 m. jau 197, tuo tarpu lietuviškų ir rusiškų mokyklų skaičius augo (Stravinskienė 2011: 20). Pagrindinis valdžios tikslas buvo ne išsaugoti kalbinę įvairovę, o rusifikuoti Lietuvos gyventojus ir įskiepyti komunistinę ideologiją. Iš dalies šie tikslai buvo pasiekti. Socialinių mokslų tyrėja Danuta Kamilewicz-Rucińska nurodo, jog jau septintojo dešimtmečio pradžioje rusiškos mokyklos sudarė 60 % visų Lietuvos švietimo įstaigų (Kamilewicz-Rucińska 2017: 126). Atsižvelgdami į rusų kalbos prestižą ir panašumą į lenkų kalbą, dalis lenkų pragmatiškai dažniau rinkdavosi

vaikus leisti būtent į rusiškas edukacines institucijas, nors būta ir už mokslą gimtąja kalba pasisakiusių šeimų (Stravinskienė 2024: 78).

Aptarti moksliniai darbai rodo, kad Šalčininkų rajono teritorijoje XX a. pradžioje politinė tvarka buvo nestabili, kas dešimtmetį besikeičianti. Žmonės gyveno nežinomybėje – vos įvestos naujovės buvo keičiamos kitomis. Dėl to dalis pasiturinčiųjų išvyko ieškoti saugesnės aplinkos, o likusieji mėgino prisitaikyti prie naujos santvarkos. Ugdymo įstaigose mažiausieji taip pat turėjo adaptuotis prie vis kitokios dėstomosios kalbos arba dėl tėvų nepatiklumo ar maišto prieš valdžios diegiamą politiką į mokyklą nebuvo leidžiami.

1. TYRIMO OBJEKTAS, TIKSLAI IR UŽDAVINIAI

Šiame tyrime vadovaujamosi etnolingvistės ir dialektologės Halinos Pelcowos (2014; 2023) iškelta teorine prielaida, kad kiekviena tarminė išraiška yra kultūriškai motyvuota, atspindinti praeities realijas bei tradicijas, žmogaus išgyvenimus ir jungianti ankstesnių kartų patirtį su dabartimi. Taigi, ja remiantis keliamas darbo tikslas – pasitelkus sakininės istorijos metodą, išnagrinėti, kokį vaidmenį Šalčininkų rajono vyresniosios kartos gyventojų autobiografiniuose pasakojimuose atliko mokykla, koks požiūris į ją vyravo ir kokie praeito amžiaus kultūriniai bei socialiniai aspektai atsispindi nagrinėjamuose naratyvuose. Užsibrėžtam tikslui įgyvendinti keliami tokie uždaviniai: 1) aptarus sakininės istorijos ir etnolingvistikos bendrumus nustatyti, kaip jų derinimas galėtų būti pravartus nagrinėjant daugiakalbį ir daugiakultūrį Šalčininkų rajoną; 2) remiantis kokybiniais duomenimis, išsiaiškinti, kokį vaidmenį turėjo mokykla vyresniosios kartos respondentų gyvenime; 3) atskleisti, kaip keitėsi mokyklos samprata ir svarba besikeičiant socialiniam ir istoriniam kontekstui.

Straipsnyje pateikiama 14 pateikėjų (10 moterų ir 4 vyrų) autobiografinių pasakojimų ištraukų analizė. Pristatoma medžiaga – garso įrašai, sudarantys dalį 2012 ir 2016 m. ekspedicijų į Dieveniškų ir Šalčininkų apylinkes¹ rezultatų. 2012 m. ekspediciją į Dieveniškų miestelį ir Dieveniškų bei Poškonų seniūnijas organizavo Lietuvių kalbos draugija, o jai vadovavo Rita Urnėžiūtė ir habil. dr. Bonifacas Stundžia. Jos tikslas – fiksuoti sociokultūrinį, kalbinį ir etnologinį krašto paveldą. Sociokultūrinės anketos pasitelktos kaip įrankis klausimams sisteminti ir detaliems pateikėjų autobiografiniams pasakojimams išgauti. Pabrėžtina, kad nors klausimai buvo struktūruoti, pašnekovai galėjo rinktis, kurias temas plėtoti ir kurių vengti. 2016 m. medžiaga sudaro prof. dr. Kristinos Rutkovskos asmeninių archyvų dalį – tai Šalčininkų rajono garbaus amžiaus informantų autobiografiniai pasakojimai. Vykdam šį tyrimą analizuotų garso įrašų trukmė – 9 valandos.

2012 ir 2016 m. surinkti duomenys artimi tuo, kad tyrimo imtį sudarė panašaus amžiaus – 1924–1948 m. gimusi – vyresnioji karta, kuri pasakojo apie praeitį: vaikystės laikus, šeimą, darbą, šventes ir pan. Tokia medžiaga leidžia analizuoti ne tik individualias gyvenimo istorijas, bet ir platesnius kultūrinius bei socialinius procesus, formavusius žmonių požiūrį į mokyklą ir santykį su ja.

Nors per ekspedicijas sukaupta kur kas daugiau pokalbių su informantais, vykdam šį tyrimą orientuojamasi į gilesnę autobiografinių pasakojimų analizę, todėl pasirinkta tik maža medžiagos dalis. Kaip pabrėžia vengrų kilmės kalbininkas Zoltánas Dörnyei, tiriant kokybinius duomenis, interviu skaičius mažiau reikšmingas, nes panašių analizių tikslas yra geriau suprasti kiekvieną pasakojimą, taigi kompleksiškus reiškinius (Dörnyei 2007: 39–42), šiuo atveju – mokyklos sampratą ir mokymosi patirtis tarp vyresniosios kartos atstovų. Kaip antai lenkų etnolingvisto Damiano Gocólo tyrimas, kuriame nagrinėjami penkių 35–65 metų

¹ Šio straipsnio autorė nuoširdžiai dėkoja ekspedicijų vadovams prof. dr. Kristinai Rutkovskai, Ritai Urnėžiūtei ir habil. dr. Bonifacui Stundžiai už galimybę pasinaudoti garso įrašais.

respondentų autobiografiniai pasakojimai (Gocół 2020). Mokslininkui svarbu, kaip skirtingų amžiaus kategorijų atstovai konstruoja naratyvą, kaip asmeninė patirtis susipina su kultūriniais bei socialiniais veiksniais ir kokią įtaką kitų grupių vertybės turi informantų veiksmams.

Remiantis šiame darbe nagrinėjamu autobiografiniu pasakojimu, autoriai gimė ir užaugo Šalčininkų rajone arba į jį persikėlė jaunystėje ir ten praleido didumą gyvenimo. Jų vaikystė paženklinta politinių pokyčių, tad ir mokymosi patirtis, kaip bus aptariama, smarkiai skiriasi nuo dabartinių realijų. Stengiantis užtikrinti patogumą pateikėjams ir sudaryti sąlygas jaukiam ir išsamiam dialogui, pokalbiai vyko jiems patogiu kalbiniu kodu. Lietuvių tarpe kalbėjo 3 informantės, 8 pasirinko lenkų kalbą arba jos tarmę, po vieną respondentą kalbėjo rusų kalba bei rusų ir gudų tarmėmis. Kai kurie nurodė, kad pasirinktą kalbą ar jos atmainą vartoja kasdien, tačiau būta ir tokių, kurie kasdienėje komunikacijoje bendrauja *po prostu*, bet klausėjo akivaizdoje jos vartoti nenorėjo.

Pasakojimuose, kurių trukmė svyruoja nuo 15 minučių iki 2 valandų, bene visi pašnekovai bent keliais žodžiais užsimindavo apie mokyklą. Vieni noriai ir detalai pasakojo apie mokytojus, pamokose nutikusias istorijas, lankytų klasių skaičių, kiti tarsi neturėjo ko pasakyti, nes mokyklos nelankė arba lankė mažai. Vis dėlto ir jų istorijose kalbama apie švietimą, o pasakojimo turinys yra toks platus ir vertingas, kad jų pasisakymai sudaro didžiąją šiame straipsnyje cituojamos medžiagos dalį. Respondentai koduojami pagal lytį (vyras arba moteris), gimimo metus arba amžių interviu metu ir gyvenamąją vietą.

2. ŠALČININKŲ KRAŠTO DEMOGRAFINĖ IR LINGVISTINĖ PADĖTIS

Siekiant pagrįsti metodo aktualumą, prasminga bent trumpai apžvelgti tiriamojo regiono kalbinę ir etninę padėtį². Šalčininkų rajonas etnine sudėtimi nepanašus į kitas Lietuvos vietas. Jame sąveikauja lietuvių, lenkų, rusų ir baltarusių etninės grupės. Krašto kultūrinę įvairovę liudija Statistikos departamento duomenys. 2021 m. Šalčininkų rajone gyveno beveik 85 % slavakalbių kultūrų atstovų (76,3 % lenkų, 5,0 % rusų, 2,9 % baltarusių ir 0,6 % ukrainiečių), lietuviai sudarė vos 12,6 %³. Tokia slavų kultūrų dominuojama etninė sudėtis lemia ir šios vietovės kalbinę padėtį. Kalbininkės Danguolė Mikulėnienė ir Kristina Rutkowska Šalčininkų rajone skiria šiuos kalbinius kodus: lietuvių kalbą, lietuvių tarmę, lenkų kalbą, lenkų tarmę, gudų tarmę (neretai pačių gyventojų vadinamą *po prostu*), rusų kalbą ir rusų tarmę. Iš jų lietuvių kalbos tarmė vartojama Dieveniškų apylinkėse, o rusų kalba ir jos tarminė atmaina, pasak autorių, paplitusi tarp Šalčininkų rajone gyvenančių sentikių (Mikulėnienė, Rutkowska 2013: 464).

Įžvalgas apie kalbinę padėtį Šalčininkų krašte papildo dialektologės Violetos Meiliūnaitės tyrimai. Remdamasi Šalčininkų rajono kalbinio kraštovaizdžio ir prie sakralinių pastatų iškabintų skelbimų duomenimis, V. Meiliūnaitė (2022: 160–171) fiksuoja dvikalbystės ir net trikalbystės atvejus, tačiau lietuvių kalbos vaidmenį mato tik kaip formalųjį – valstybinės, tačiau silpnai komunikacinę funkciją atliekančios kalbos. Paaiškėja, kad viešosios institucijos skelbimus rašo lietuvių ir lenkų kalbomis, o privatūs verslai ir pavieniai asmenys dažniau linę pateikti informaciją lietuvių ir rusų kalbomis, retkarčiais pasitaiko ir trikalbių – lietuvių, lenkų ir rusų kalbų – skelbimų. Tendenciją skelbti informaciją ne lenkų, o lietuvių ir rusų kalbomis V. Meiliūnaitė vertina kaip realios Šalčininkų krašto kalbinės aplinkos atspindį. Be to, tyrėja užsimena ir apie Šalčininkų regioninį laikraštį „Šalčia“, iš esmės leidžiamą rusų kalba, tik iš dalies pateikiant straipsnių vertimus į lietuvių ir lenkų kalbas (Meiliūnaitė 2022: 170). Dialektologė Nijolė Tuomienė priduria, kad rusų kalba Šalčininkų regione laikoma prestižiškesne, dėl to plačiai vartojama viešosiose erdvėse vidurinės ir jaunesniosios kartos gyventojų; ji dažnai užgožia lenkų kalbą, taip vis smarkiau konkuruodama su jaunosios kartos

² Nuodugni Šalčininkų krašto kalbinės padėties apžvalga yra dialektologės Nijolės Tuomienės studijoje *Kalba ir tapatybė Pietryčių Lietuvos ir Baltarusijos paribuose (XX a. II pusė – XXI a. pradžia)* 1 (Tuomienė 2023: 33–62).

³ Plačiau žr. <https://osp.stat.gov.lt/lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=58bdd9a5-b274-42c9-98d0-cd83c5724724#/>.

gretose populiarėjančia lietuvių kalba (Tuomienė 2022: 187–189). Šios išvados leidžia kalbėti apie vis dar esamą slavų kalbų, o ypač – nemažėjančią rusų kalbos pranašumą tiriamame regione, nors didėjanti lietuvių kalbos svarba taip pat pastebima.

Atkreiptinas dėmesys, jog daugiakalbiame regione kalbos ne funkcionuoja atskirai viena nuo kitos, o sąveikauja ir skirtingai reiškiasi komunikaciniame akte. N. Tuomienė, remdamasi 1964–1990 m. ir 2011–2013 m. ekspedicijų į Pietryčių Lietuvos vietas garso įrašais, ištyrė jose būdingas kodų kaitos apraiškas ir funkcijas. Pastarųjų nustatė penkias: referencinę, valdomąją, tapatybinę, metaforinę ir metalingvistinę (Tuomienė 2023: 103–117). Amžius identifikuojamas kaip kodų kaitą lemiantis veiksnys. Mokslininkė konstatuoja, jog vyresnioji karta turi stipresnę sąsają su vietine tarpe *po prostu*, o tarpusavyje bendraujant vidurinei ir jaunesniajai kartai randama lietuvių, lenkų ir rusų kalbų elementų. Ši studija liudija išskirtinę Šalčininkų krašto kalbinę padėtį ir visų regione vartojamų kalbų reikšmingumą mintims ir kalbančiojo tapatybei reikšti.

3. SAKYVINĖS ISTORIJOS METODO ATSIRADIMAS

Anot vienos autoritetingiausių Glazgo universiteto sakytinės istorijos tyrėjų ir metodologinių gairių autorių Lynn Abrams, sakytinė istorija suprantama dvejopai: kaip procesas, t. y. tyrimo metodas, pokalbis, per kurį renkama informacija apie praeitį, ir rezultatas – surinkta ir įrašyta medžiaga, taigi, galutinis respondento pasakojimas (Abrams 2010: 2). Šis sakytinės istorijos terminas siejamas su istoriku ir žurnalistu Allanu Nevinsu, 1948 m. įkūrusiu Kolumbijos universiteto Sakytinės istorijos tyrimų biurą (*Columbia Oral History Research Office*) (Ritchie 2003: 22). Sakytinė istorija buvo ir tebėra taikoma siekiant atkurti praeities įvykius, datas, faktus ar vietas, tačiau XX a. pabaigoje atkreiptas dėmesys, kad tokiam pasakojime apie praeitį, kaip argumentuoja žinomas šio metodo praktikas Alessandro Portelli, atsispindi ne tiek istorinės peripetijos, kiek pats pasakotojas, jo požiūris, įvykių realijų vertinimas, nuostatos bei praeities ir dabarties santykis (Portelli 1981: 99–100). Atsižvelgiant į šį teiginį, šio darbo autorės nuomone, pasakodamas prieš kurį laiką (juolab prieš daugelį metų) nutikusias istorijas, žmogus gali suklysti, supainioti faktus, kelis epizodus sulieti į vieną, neprisiminti arba sąmoningai nedetalizuoti kai kurių praeities epizodų, kurie metodą taikančiam mokslininkui galbūt būtų esminiai. Vis dėlto, nepaisant galimų netikslumų arba įvykių iškraipymų, galima išvelgti, kokią įtaką praeities nutikimai padarė pasakotojo tapatybei, kaip jie buvo suvokiami anksčiau ir kaip tai daroma kalbėjimo metu. Kitaip sakant, iš pasakojimo apie anuos laikus daugiau sužinoma apie patį kalbėtoją, jo subjektyvius vertinimus, jausmus ir žiūros tašką.

3.1. Sakytinės istorijos metodo atsiradimas ir taikymas Lietuvoje

XXI a. pradžioje⁴ sakytinės istorijos metodas pradėtas taikyti ir Lietuvos mokslininkų. Metodas laikytas itin parankiu siekiant atskleisti sovietmečiu dėl spaudos cenzūros ir naudotų represijų niekur nefiksuotus žmonių išgyvenimus ir iššūkius. Politologės Inga Vinogradnaitė, Ainė Ramonaitė, Jūratė Kavaliauskaitė, Jogilė Ulinskaitė ir Rytė Kukulskytė kolektyvinėje monografijoje *Sakytinė istorija kaip sovietmečio tyrimo metodas* diskutuoja apie šio metodo optimalų pritaikymą nagrinėjant komplikotą sovietinės okupacijos laikotarpį (Vinogradnaitė ir kt. 2018). Istorikas Aurimas Švedas ne tik taiko šį metodą, bet ir aptarinėja formalius jo aspektus, pavyzdžiui, sakytinės istorijos metodo privalumus ir ribotumus (Švedas 2010), ir rašo apie jo raidą Lietuvoje (Švedas 2018). Pasitelkusi dešimties moterų gyvenimo

⁴ Aurimo Švedo straipsnyje *Formy dialogu pamięci i historii w humanistyce litewskiej po roku 1990 (wykorzystanie metody oral history)* užsimenama, kad dar XX a. tarpukario ir sovietmečio laikotarpiu renkant duomenis apie etninės kultūros papročius, istoriją ir kasdienybę atlikti lauko tyrimai buvo paremti etnografinė apklausa, kuri dėl struktūruoto klausimyno formos, pasak tyrėjo, nėra laikoma sakytinės istorijos forma ir neturi su ja bendrų bruožų (Švedas 2018: 272).

pasakojimus istorikė Dalia Marcinkevičienė (2007) tiria sovietmečiu gyvenusių Lietuvos moterų tapatybių modelius ir siekia nustatyti joms įtakos turėjusios komunistinės ideologijos laipsnį. Sociologė Irena Štutinienė (2020) analizuoja sovietmečiu, t. y. praeito amžiaus 8-ame dešimtmetyje, gimusių ir augusių, tačiau į suaugusiųjų gyvenimą nepriklausomoje Lietuvoje įžengusių asmenų vaikystės prisiminimus, Sovietų Sąjungoje taikytų praktikų vertinimus bei pasakojimus apie tėvų ir senelių patirtis. Apibendrinant aptariamo metodo taikymą Lietuvoje galima sakyti, kad jis dominuoja analizuojant sovietmečio gyvenimo sąlygas ir okupacijos poveikį visuomenės gyvenime, tačiau taip pat pabrėžtina, jog sakytinė istorija mokslininkams padeda sužinoti, kaip patys žmonės supranta ir analizuoja praeities įvykius. Kitaip tariant, kryptama ne tik į istoriją, bet ir į žmonių subjektyvų požiūrį.

Folkloristikoje laikomasi įsitikinimo, kad kiekvieno žmogaus pasakojimas vertas dėmesio. Jo turinys ir forma, garsesni pasisakymai ir nutylėjimai, juokas ir ašaros, patirtys ir išgyvenimai, temos, kurioms teikiamas prioritetas ar kurių nenorima prisiminti, leidžia suprasti patį pateikėją, jo santykį su aplinkiniais ir supančiu pasauliu. Trumpai tariant, folkloristai neturi lūkesčių išgauti žinių apie juos dominantį tyrimų lauką, nes, jų įsitikinimu, apie pasakojimo vertę byloja ne faktų gausa, o jame atsispindinti respondento esybė (Būgienė 2018: 200). Socialinės filosofės Jurgos Jonutytės, folkloristės Linos Būgienės ir literatūrologo Aleksandro Krasnovo monografijoje *Lietuvos pasienio miestelių atmintis ir tapatybė: Valkininkai, Vilkyškiai, Žeimelis* (Jonutytė ir kt. 2013) pažvelgta į žmogaus atmintį, jos variantiškumą, skirtingus tų pačių įvykių pateikimus ir dabartinių realiųjų poveikį praeities pasakojimų turiniui bei formai. Sociologė Sigita Kraniauskienė (2005) yra tyrusi ir palyginusi autobiografiniuose pasakojimuose atsispindinčias vyrų ir moterų socialinės lyties praktikas. Autorės išvadas patvirtino ir papildė L. Būgienės (2012) studija apie autobiografiniuose naratyvuose atsispindinčią abiejų lyčių tapatybę ir ją ugdančius įvykius, kalbinę raišką ir santykį su folkloru. Kaip pastebima, lietuvių mokslinėje literatūroje populiarūs tiek į faktologiją, tiek į individą orientuoti sakinės istorijos prieiga, o kartais, pavyzdžiui, D. Marcinkevičienės (2007: 8) darbe, ir jų tarpusavio derinimas.

Pabrėžtina, jog dėl pirminio metodo taikymo istoriniams faktams atkurti, o ne individui pažinti ar jo atminčiai tirti, *sakinės istorijos terminas*⁵ ne itin mėgstamas folkloristų, jie mieliau renkasi *naratyvo* ar *autobiografinio pasakojimo* sąvokas. Atsižvelgiant į sakinės istorijos metodologinę raidą ir vis didėjančią dėmesį subjektui, manoma, kad yra pagrindo minėtus terminus vartoti sinonimiškai. Nors sakinė istorija neprivalo būti autobiografinė, daugelyje jos pasakojimų pasireiškia autobiografiniai elementai, subjektyvus praeities įvykių vertinimas ir pasakojančio asmens perspektyvos atskleidimas (Abrams 2010: 26). Šis teiginys akcentuoja sakinės istorijos ir autobiografinio pasakojimo (ypač žodinės jo formos) bendrumus.

3.2. Sakytinės istorijos taikymas etnolingvistikoje

Sakinės istorijos metodas sulaukė didelio į individą orientuotų etnolingvistų dėmesio. Jis leidžia tyrėjams pamatyti, kaip praeities reiškiniai suvokiami juos išgyvenusio žmogaus. Būtent tokia prieiga domina sakinę istoriją pasitelkiančius etnolingvistus (Pelcowa 2014; 2023; Rutkovska 2018; 2019; 2020; Gocół 2020; 2023), kuriems rūpi ne viena objektyvi tiesa, o kiekvieno asmens žodžiais perteikiama subjektyvi tikrovės interpretacija.

Etnolingvistė Kristina Rutkovska siūlo naujovišką, Lietuvoje dar tik populiarėjančią sakinės istorijos metodo taikymą. Remdamasi lenkų dialektologės Halinos Pelcowos teiginiais, jog tarminis tekstas yra istorijos, kultūros ir tradicijų šaltinis, kurį pasakotojas noriai perteikia kitoms kartoms, o kaime gyvenančio asmens naratyvas trykšta subjektyvumu bei asmeniniais išgyvenimais ir vertybėmis grindžiamu vertinimu (Pelcowa 2023: 133), K. Rutkovska papildomai nurodo, kad toks tekstas yra tinkamas įrankis „paprasto žmogaus“ atminčiai ir tapatybei tirti (Rutkovska 2018; 2019; 2020). Subjektyvus žiūros taškas

⁵ Mokslinėje literatūroje esamą terminų įvairovę yra aptarusi Joanna Bornat (2004).

čia laikomas privalumu, nes panašios medžiagos analizė leidžia pažinti tiriamos bendruomenės pasaulio sampratą, identitetą ir aksiologinę sistemą. Naudodamasi aptariamu metodu, K. Rutkovska nagrinėja Kauno apylinkėse esančių lenkakalbių miestelių (Rutkovska 2020) ir Lietuvos šiaurės rytų paribio – Meikštų ir Smalvų apylinkių (Rutkovska 2018) – vyresniosios kartos pateikėjų sakytinės istorijas ir jų atmintyje išlikusią ir kalba perteikiamą dvaro vaizdą. Taip mokslininkė įamžina eilinio kaimo gyventojų menamus aspektus, tokius kaip dvaro išvaizdą, šalia esančius pastatus, valstiečių ir ponų santykius, pastarųjų visuotinę veiklą, į juos susidariusį požiūrį ir kt. Šalčininkų rajonas, daugiakalbis ir daugiakultūris Lietuvos kampelis, sudaro ypač palankią terpę sakinės istorijos tyrimams, atskleidžiantiems vietos gyventojų atminties ir tapatybės sandarą.

Etnolingvistikos sekėjams vienas svarbiausių sakinės istorijos metodo privalumų yra tas, kad per pokalbį apie praeitį informantai gali laisvai kurti pasakojimo turinį ir pabrėžti norimus dalykus. Tikslesnę ir išsamesnę turinio raišką garantuoja pasakotojams suteikiama galimybė vartoti jiems artimesnį kalbinį kodą – bendrinę kalbą, tarmę arba kelių kalbinių kodų elementus, tai ypač svarbu atsižvelgiant į šiame straipsnyje aptariamo regiono etninę ir kalbinę įvairovę. Ne mažiau reikšminga ir pasakojimo forma. Kalbinės ir nekalbinės priemonės – emocišnis krūvis, įvardžiai, modifikatoriai ar nutylėjimai – padeda suprasti ne tik tai, kas pasakojama, bet ir kaip pats pateikėjas vertina įvykius, koks jo santykis su praeitimi.

Apibendrinant tyrimo metodiką, galima teigti, kad sakinės istorijos metodu įrašytas pasakojimas atspindi praeities gyvenimo būdą, jo vertinimą, taip pat kultūrinį palikimą bei jo svarbą dabartyje.

4. MOKYKLOS ĮVAIZDIS ŠALČININKŲ IR DIEVENIŠKIŲ KRAŠTO GYVENTOJŲ AUTOBIOGRAFINIUOSE PASAKOJIMUOSE

Šioje dalyje bus žvelgiama į respondentų sakinėse istorijose plėtojamą mokyklos temą. Kaip jau užsiminta, pateikėjai mažai kalba apie jos išvaizdą ar joje patirtus išgyvenimus. Jų naratyvuose veikia atsiskleidžia mokyklos lankymą apsunkinusios aplinkybės, požiūris į ją ir su ugdymo įstaigos (ne)lankymu susijusi respondentų savivertė.

4.1. Mokyklos lankymą apsunkinusios aplinkybės

Šiais laikais mokykla suvokiama kaip mūsų – ir mažųjų, ir suaugusiųjų – gyvenimo dalis. Tačiau, kaip aptarta šio darbo įvade, dar pastarojo amžiaus pirmoje pusėje ir viduryje vyravo visai kitokia politinė ir socialinė aplinka – tai atspindi ir pačių pateikėjų pasakojimas. Paklausti, kiek klasių baigė, dauguma informantų pripažįsta, kad jiems neteko siekti mokyklinio išsilavinimo arba tai daryti galėjo tik kelerius metus. Jei toks klausimas būtų užduotas anketoje, informantas turėtų galimybę arba pats įrašyti baigtų klasių skaičių, arba pasirinkti vieną iš siūlomų atsakymo variantų su nurodytais intervalais. Tačiau per pokalbį, pasakodami apie senas realijas, žmonės gauna progą pakomentuoti savo atsakymą ir paaiškinti, *kodėl* nutiko būtent taip. Tai reiškia, jog sakinės istorijos metodu gauta medžiaga suteikia pateikėjui protagonizmą ir sudaro sąlygas vertinti ir plačiau atpasakoti praeities išgyvenimus.

Respondentų lūpomis, dažniausi mokyklos nelankymo kaltininkai – karas, darbas ir atstumas. Karas sujaukdavo visų, net ir vaikų, kasdienybę (1), (4), per karą švietimo institucijos būdavo sudeginamos (2), (3) arba užimamos kaimą užgrobusių kariuomenės (3). Panašų atvejį, rašydamas apie Eišiškių vidurinę mokyklą, dokumentuoja S. Buchaveckas. Pasak jo, 1943 m., per nacių okupaciją, ji buvo pasisavinta vokiečių okupantų (Buchaveckas 1992: 145). V. Stravinskienė Vilniaus krašte irgi fiksuoja fizinių pastatų, kuriuose būtų buvę galima rengti pamokas, trūkumą. Mokslininkė komentuoja, kad 1948 m. šią problemą, nors ir nesėkmingai, bandyta spręsti įstatymu, kuriuo apleistiems ir paliktiems objektams skiriama švietimo paskirtis (Stravinskienė 2024: 67).

(1) ir (2) naratyvai turi panašumų – abiem atvejais vartojamas junginys *i wsio, i wszystko* „ir viskas“. Pirmuoju atveju jį pavartodama respondentė brėžia ribą tarp realijų prieš brutalaus Antrojo pasaulinio karo pradžią ir po jo. Taip pasakojimo autorė leidžia suprasti, kad visa, kas vyko iki kruvino ginkluoto konflikto, buvo šaltakraujiškai nutraukta. Antrajame pavyzdyje pateikėjas taip nurodo baigtų klasių skaičių, tačiau po pauzės paaiškina, kad ši padėtis susiklostė taip pat dėl karo išplėskimo.

(4) pasakojime kiek plačiau komentuojami politinės santvarkos pokyčiai, įvykių seka ir nauja švietimo tvarka. Iš pateiktos sužinoma, kad dar 1939 m. buvo galimybė mokytis lenkų kalba, per SSRS okupaciją – baltarusių, o nacistinės Vokietijos laikotarpiu – abiem kalbomis. Šiame naratyve vaizduojamas ryžtas įgyti žinių nepaisant kas kurį laiką besikeičiančios valdžios. Savo norą mokytis respondentė pabrėžia keliais būdais. Visų pirma kartodama įvardį *ja* „aš“ ir veiksmažodį *chodzilam* „ėjau“, tai naratyvui suteikia daugiau emocinio krūvio ir vaizduoja ją kaip aktyvią pasakojimo veikėją. Antra, minėtą veiksmažodį moteris kontrastuoja su pirmojo asmens daugiskaitos veiksmažodžiu *przyszli* „atėjo“, taip paryškindama ne tik galios kaitą, bet ir poveikį švietimui, kuris taip pat perteikiamas veiksmažodžiu *uczyli* „mokė“:

1. I: A ja nie umiem pisać [juokiasi – V. Š.]. **Ja rozpisać się tyko umiam.** A czytać to o trocho czytam bo ja nie. Ja szkoły ja tyko pierwsza klasa kończyła. **Wojna zaczęła się i wsio** (M1931, Rūdninkai).
I: O aš nemoku rašyti [juokiasi – V. Š.]. **Aš pasirašyti tik moku.** O skaityti tai va truputį skaitau, nes aš ne. Aš mokyklos tik pirmą klasę baigiau. **Karas prasidėjo, ir viskas.**
2. I: Pan aż siedem klas skończył?
I: Nie. Dwie. Dwie po polsku, dwie po rusku. I cztery. **I wszystko... Potem nie było tej szkoły tam. Spaliła się w czas wojny i tak zostało** (V1933, Šalčiminkėliai).
Ir Jūs net septynias klases baigėte?
I: Ne. Dvi. Dvi lenkiškai, dvi rusiškai. Ir keturios. **Ir viskas... vėliau nebuvo ten tos mokyklos. Sudegė per karą ir taip liko.**
3. I: Cztery, u nas więcej nie było klas. Tylko cztery. <...> Szkoła, duża była szkoła czterechklasowa. A potem... **jak była wojna, tutaj zasiadli Niemcy w tej szkole. Jak odstępowali Niemcy, spalili ta szkoła** (M1924, Rūdninkai).
I: **Keturios, pas mus daugiau nebuvo klasių. Tik keturios.** <...> Mokykla, didelė buvo mokykla – keturių klasių. O vėliau... **kai buvo karas, čia vokiečiai sėdėjo** [užgrobė mokyklą – V. Š.] šioje mokykloje. **Kai traukėsi vokiečiai, sudegino tą mokyklą.**
4. *A czy tam była jaka szkoła może? Czy można było do szkoły chodzić koło tych Grawżyszek?*
I: **Ja chodzilam.** Pani jaka tam była u nas jeszcze polska szkoła zostawszy się w tej naszej wiosce Borci. <...> Była ta szkoła. Ale już jej nie ma. **Rozwrócili. To ja chodzilam. Jaka to była moja szkoła – trzy klasy. Do trzeciej chodzilam. Chodzilam za Niemcami, chodzilam za... Sowiety jak przyszli.** Ale MNIE nauczyl, jeszcze ja byłam w domu mała, a był u nas kaleka taki dziadźka. I on mnie nauczył czytać że ja w domu już po polsku czytałam. **To poszłam do szkoły tylko tydzień i wojna zaczęła się.** W 39-ym roku zaczęła się wojna. Wtedy już Sowiety przyszli. W 40-ym roku. Uczyli po białorusku. No. Nu to ja i... ale mnie już było letko, bo ja znałam litery znałam, umiałam czytać po polsku. To mnie już, ja prędko... **ależ wtedy nie było gdzie... jak... my tam potem na kolonia przebrali się. Dwa kilometry daleko do tej szkoły. Potem przyszli i Niemcy.** I za Niemcami uczyli po polsku i po białorusku. Za Niemcami. **A potem ja już i nie chodzilam...** (M1931, Šalčiminkėliai).
O gal ten buvo kokia nors mokykla? Ar buvo galima eiti į mokyklą prie tų Grawžiškių?
I: **Ašėjau.** Kokia ten pas mus dar buvo lenkiška mokykla likusi tame mūsų kaime, Barčiuose. <...> Buvo ta mokykla. Bet jau jos nebėra. **Sugriovė. Tai ašėjau. Kokia ten buvo mano mokykla – trys klasės. Iki trečiosėjau. Eėjau, kai buvo vokiečiai,ėjau, kai... atėjo sovietai.** Bet MANE išmokė [skaityti – V. Š.], dar buvau namie maža, o buvo pas mus toks luošas vyras. Ir jis mane išmokė skaityti. Tai aš ir namie jau lenkiškai skaičiau. **Tai nuėjau į tą mokyklą ir po savaitės prasidėjo karas.** 39 metais prasidėjo karas. Tada jau sovietai atėjo. 40-ais. Mokė baltarusiškai. Na. Na tai aš ir... bet man jau buvo lengva, nes aš raides pažinau, mokėjau lenkiškai skaityti. Tai man jau, aš greitai... **bet tuomet gi nebuvo kur... kaip... mes vėliau persikraustėme į vienkiemį.** Du kilometrai, toli iki tos mokyklos.

Vėliau atėjo vokiečiai. Vokiečių laikais mokėmės lenkiškai ir baltarusiškai. Vokiečių laikais. **O vėliau aš jau ir nėjau...**

Vienas iš mokyklos lankymą apsunkinusių veiksnių – didelis atstumas (4), (5). (4) pavyzdyje tolimas atstumas parodomas kaip viena iš priežasčių, palaiapsniui lėmusių sprendimą nelankyti švietimo įstaigos.

Šio fakto pateikimo būdas kitoks (5) pasakojime, kuriame, kaip dažnai nutinka naratyvuose apie praeitį, lyginami dabartiniai ir anie laikai. Antrajam pasauliniam karui pasibaigus gimusio pateikėjo naratyve praeito amžiaus realijos vaizduojamos kaip sudėtingesnės: pabrėžiamas atstumas iki švietimo įstaigos ir nepalankios oro sąlygos, pavyzdžiui, gausus sniegas, iliustruojamas rankos gestu. Šią situaciją informantas priešina su dabartimi, kurią suvokia kaip paprastesnę, nes kadaise egzistavę sunkumai, jo nuomone, prarado aktualumą – vaikai į ugdymo vietą vežami mokykliniu autobusu:

5. *Juž nie było w Kurmielanach?*

I: W Kurmielanach była... w Nigibanach była.

W Nigibanach, aha.

I: Nigibany tam druga wioska. To była przedszkole takie. Tam trzy klasy. Takie wo chodzili. A już tam w Kamionce było... ósma. Do ósmej klasy. Jezeli zimą. **Nu teraz wo przyjeżdżają sąsiada mokyklos awtobus przyjeździ do podwórka. A ja pięć kilometry do na na prosto do Kamionki. Wo tyle śniegu** [rodo ranka – V. Š.] (V1948, Kurmelionys).

Tai jau nebuvo Kurmelionyse [mokyklos – V. Š.]?

I: Kurmelionyse buvo... Nigibėnuose buvo.

Nigibėnuose, aha.

I: Nigibėnai ten kitas kaimas. Tai buvo darželis toks. Ten trys klasės. Tokie va ėjo. O jau ten Akmenynėje buvo... aštunta. Iki aštuntos ėjau. Jei žiemą. **Na, dabar va atvažiuoja pas kaimyną mokyklinis autobusas, atvažiuoja į kiemą. O aš penkis kilometrus** į tiesiai į Akmenynę. **Va tiek sniego** [rodo ranka – V. Š.].

Darbas ir namų ūkio priežiūra taip pat atimdavo iš vaikų vaikystę ir atitolindavo juos nuo mokyklos. Straipsnio įvade minėta, kad dar lenkų okupacijos metais į švietimo institucijas nebuvo žvelgiama palankiai, vyravo silpna ekonominė padėtis ir vaikų nenorėta leisti į nelietuviškas mokyklas (Buchaveckas 1992: 120). Kai kurie pateikėjai papildė šį komentarą.

Kaip pasakoja informantai, anų dienų kasdienybę sudarė darbas, namų ūkio priežiūra ar gyvulių ganymas. Dažniausiai nuo mažens vyriausieji vaikai (7), ypač mergaitės (6), (7), nors tokia dalia tekdavo ir berniukams (8), privalėjo pagelbėti tėvams dirbant žemę (8) arba atliekant kitokius darbus, tokius kaip verpimas ar audimas (6)–(7). Respondentai konstatuoja, kad dirbti *reikėjo* (7) ir kad lankyti mokyklos jiems neliko laiko (8).

Verta įdėmiau pažvelgti į (6) pavyzdį, kuriame apie vaikystę pasakojama iš dabartinės perspektyvos. Garbaus amžiaus moteris deklaruoja, kad vis dar atsimena mokyklos laikus – vartoja žodį *menu* „prisimenu“. Ji linksmi kalba apie veiklas švietimo įstaigoje, o kalbiniai pokyčiai jai taip pat nesvetimi – mini mokymąsi lenkų ir baltarusių kalbomis ir užsimena apie nekokybišką arba trumpai trukusį mokymą lietuvių kalba. Pasakojimo nuotaika pasikeičia prabilus apie motinos sprendimą neleisti jos į mokyklą. Motinos poziciją renkamasi perteikti tiesiogine kalba, pakeliant balso toną, kaip, spėjama, galėjo daryti respondentės gimdytoja. Ši scena vaizduojama esamuoju laiku, tai suteikia gyvą, autentišką vaizdinį ir priartina prieš daugelį metų nutikusį incidentą. Sugraudinusį motinos paliepiamą sėsti ir verpti, užuot ėjus į mokyklą, moteris šiandien prisimena su šypsena veide, cituodama jį kaip komišką įvykį. Toks pasakojimo dėliojimas gali liudyti keleriopą praeities įvykių permąstymą, anų dienų poreikių suvokimą ir motinos poelgio pateisinimą.

6. *O Jūs pati kur mokėtės?*

I: **Aš nėkap** [niekaip – V. Š.] **nesimokiau**. Tokis [toks – V. Š.] buvo... tokis [toks – V. Š.] buvo kėsas [reikalas – V. Š.]. Polska dar buvo ir tie mo mokyklų [mokyklą – V. Š.] pastatė. Nu tai buvo vachodzinis [įkurtuvės – V. Š.]. Tai mes aš buvau pirmam skyriui. Tai menu [prisimenu – V. Š.], kap [kaip – V. Š.] mes buvom krakoviakai. Sakom: „KraKowiakiem z Krakowa cała Polska bądźże zdrowa“ [krakovietišku žingsniu iš Krokuvos – būk sveika, Lenkija – V. Š.]. I tėp [taip – V. Š.] mes visi buvo mumi [mums – V. Š.] tokius fartuchus [prijuostes – V. Š.] padarė ir ir [juokiasi – V. Š.]. Menu [prisimenu – V. Š.], kap [kaip – V. Š.] mes iš iš jau...

Tai šokot ten? Dainavot?

I: Šokom, šokom. Šokom ir dainavom. Tai vienų [viena – V. Š.] tik skyrių. Tadu [tada – V. Š.] belaruskai [baltarusiškai – V. Š.] tik kap [kaip – V. Š.] **mokė ir lietuvi... ale slobai** [silpnai – V. Š.]. **Nelaidė** [neleido – V. Š.] **motina. Sako: „Ne. Verpk! Reikia verpc** [verpti – V. Š.] **ir ausc** [austi – V. Š.].“ **Pa-sodzina** [pasodina – V. Š.] **ant kūdelio** [kuodelio – V. Š.] **ir verpi**.

Ar norėjot mokyti?

I: **Aš norėjau**. Tyliai kap [kaip – V. Š.] **verkiu**, sako: „Idi choć ty niviarnisia!“ [„Eik, kad ir negrižk“ – V. Š.] [juokiasi – V. Š.]. Tai, tai aš apsirengiau ir nuėjau. **Nu kad... nebuvo iš ko... aš nežinau. Verpc** [verpti – V. Š.] **reikėjo. Ir verpėm, ir audėm**.

O va Jūsų kiti broliai, seserys kaip? Ar mokės kur nors?

I: **Seserys ne**. Viena tai... ai, **mes visos skaityk ne**. Maža ža [Mažai – V. Š.] vaikščiojom. Nu i **broliai**. Juozas tai tie jau daugiau ten jie vaikščiojo. **Bernėkam yra gi laiko daugiau** (M1930, Jurgelionys).

7. *O Jūs pati kiek kalbų mokat?*

I: Kų [ką – V. Š.] mes mokam? **Aš gi mokyklon** [i mokyklą – V. Š.] **nevaikščiojau. Kada gi...** žinot, ant žemės gyvendami. Reikėjo ir... aš tai **nog** [nuo – V. Š.] **šešių metų karves ganiau**. Vot [va – V. Š.]. Nog šešių. Tada čuc [truputį – V. Š.] pasėdėjau. Teta numirė mano. Brolis numirė mano. Paėmiau dalgi, va. <...> Tada plūhos [plūgas, geležinis padargas žemei arti – V. Š.] mano buvo. **Ėjau harė** [arti – V. Š.]. Kada žemė harėm [arėme – V. Š.] gi plūhais. Dabar va, traktoriai aria, o kada gi tai taigi plūgais šitais, arkliu arėm. Vot. Tada jau gi... dabar va tai šitoj labdara, tai kas yra, tai nusiperki. **O kada reikėj verpc, hausc** [reikėjo verpti, austi – V. Š.], i [ir – V. Š.] kaip kaip mama jau haudžia [audžia – V. Š.], tai mes jau sakom: „Mama, kad man va šito iš šito suknytį [suknytę – V. Š.] pasiūtai [pasiūtum – V. Š.]“. Vo kaip buvo. Tai aš varginai labai augau. Labai varginai. <...> Tai viskas in [ant – V. Š.] manęs buvo. **Tai aš nei aš mokyklon** [i mokyklą – V. Š.] **ėjau, nei nieko. Tik dėkui Dievui, ką kų supratau ir pinigūs, ir viską. Yra gi tokių, kur pinigų nepažįsta. Ar ten 10, ar ten 20, ar kitų. I** [Ir – V. Š.] **tokių gi yra. Moterų**. Ot. Nu ale [bet – V. Š.] aš dėl šito tai jau mane niekas neapgaus [juokiasi – V. Š.]. <...> Nu. **Reikėj dirbė** [reikėjo dirbti – V. Š.]. **Reikėj dirbė** (M1936, Valatkiškės).

8. **Skolko tam hodil** [juokiasi – V. Š.]. Chetyre klasa konchil. **Ni mieli kali**. Hoziajstvo bolshoje, 20 hektar bylo papki zemli. **Ne bylo komu rabotat. Vse... vse rabotali. Pochet chetyre klasa togda!** Parka loshadej i vpered [juokiasi – V. Š.]. <...> I vsio: „**Davaj, davaj, synok**.“ A ja **hrabryj** byl takoj – „**Nu davaj**“ (V1929, Gojus)⁶.

I: **Kiek ten ėjau** [juokiasi – V. Š.]. Keturias klases baigiau. **Neturėjome kada**. Ūkis didelis, 20 hektarų buvo tėvo žemės. **Nebuvo kam dirbti. Visi... visi dirbome. Tuomet keturios klasės – garbė!** Porą arklių ir pirmyn [juokiasi – V. Š.]. <...> Ir vis: „**Davai, davaj, sūneli**.“ O aš toks **drąsus** buvau – „**Nu davaj**.“

1929 m. gimusio pasakotojo naratyve (8) mokymosi įstaigos nelankymas vaizduojamas kaip natūrali XX a. 4-o dešimtmečio socialinė realija. Apie tai byloja jo kalbinė raiška. Respondentas aiškiai suvokia, kad *togda* „tuomet“, jo vaikystėje, baigtos keturios klasės buvo itin teigiamai vertinamos – *pochet* „garbė“. Kaip rodo (1), (4), (6) ir (9) pasakojimai, dauguma vaikų tuo metu turėjo dar menkesnį mokymosi patyrimą. (8) komentare pateikiamas ir anų dienų suvokimas iš dabartinės perspektyvos – pasakojimo autorius savo pasiekimų anaipol nelaiko pagirtiniais: *skolko tam hodil* „kiek ten ėjau“.

Be to, žodžių junginiuose *ni mieli kali* „neturėjome kada“ ir *vse rabotali* „visi dirbome“ pavartotos daugiskaitos pirmojo asmens veiksmazodžio formos taip pat nurodo, jog tokios gyvenimo sąlygos buvo nesvetimos ne vienam tiriamojo ploto gyventojui. Šiame autobiografiniame pasakojime, priešingai nei (6), vyras nedetalizuoja savo jausmų, tačiau jame, ypač dialoge su tėvu, atsispindi santykis su darbu. Tėvo ir sūnaus pokalbis vaizduojamas ne

⁶ Informantas kalba rusiškai ir *po prostu*.

kaip draudimas mokytis, o kaip skatinimas triūsti, dirbuotis. Taigi, atrodo, kad darbas buvo suvokiamas kaip vertybė, pralenkianti mokymo įstaigos vaidmenį.

4.2. Požiūrio į mokyklą kaita

Kaip jau buvo aptarta įvade, mokyklos lankomumo neskatino nuolat besikeičiančios politinės aplinkybės, karo veiksmai ir, kaip patys informantai pasakoja, poreikis nuo mažens dirbti. Po Antrojo pasaulinio karo Šalčininkų krašte vyko nemažai permainų: dauguma pasiturinčių gyventojų išvyko į Lenkiją, o kaimai sparčiai tuštėjo. Be to, anot V. Stravinskienės, dėl to, kad tuo metu Šalčininkų švietimo įstaigose vienoje klasėje mokėsi vaikai iš įvairiakalbių šeimų, beveik neatsirasdavo pedagogų, norinčių dirbti tokiomis sudėtingomis sąlygomis (Stravinskienė 2011: 17). Tokios aplinkybės tik dar kartą patvirtina, kad prieš mažiau nei šimtmetį daugelyje vietovių mokslo prieinamumas buvo itin ribotas. Gal dėl to žmonėms prioritetiniai gebėjimai buvo išmokimas pasirašyti (1), (12) bei suskaičiuoti pinigus (7), (12). Toliau bus žvelgiama į (9)–(11) pavyzdžius, kurie atskleidžia, kaip, bėgant metams, keitėsi mokyklos svarba ir suvokimas.

(9) pavyzdys kiek papildo jau prieš tai aptartą (8). Kalbėdama apie mokyklą, 1933 m. gimusi pateikė prabyla apie ją išgąsdinusį ir nebelankyti švietimo įstaigos pastūmėjusį mokytojo elgesį. Kadangi ugdymo įstaigoje dirbusio asmens veiksmai nedetalizuojami, būtų sunku diskutuoti apie tuometinį pedagoginį pasirengimą ir elgesį su mažamečiais. Tačiau šioje situacijoje traukia akį ir tai, kad vos pradėjusi lankyti mokyklą mergaitė savarankiškai pasiryžta jos atsisakyti ir, nepaisydama motinos raginimo tęsti mokslus, atkakliai laikosi savo pozicijos. Ši situacija taip pat parodo, kad mokykla vis dar nebuvo išsiskyrusi Šalčininkų krašto gyventojų kasdienybėje, o švietimo suteikiami privalumai nebuvo suvokiami ir palankiai vertinami:

9. *A do szkoły Pani gdzie chodziła?*

I: Wot chodziła iszcze takie zdaniye. Tam szkoła była daleko. Ja ni poszła do szkoły. Poszła musi była... **trzeba było pracować.** Poszła mama do szkoły puściła tam w Zawiszańcach była szkoła. Schodziła do szkoły. To tam na mnie jak... **nidobrze była. Nauczyciel mnie pastraszył** tam dał ja i do szkoły ni poszła. I klasa nawet ni kończyła. **Durna była.** Mama wyprauliała: „**Idź, dziećka, trzeba.**“ **Ni pójda lepiej benda pracować.** To mała była, chodziła... tam ziemia była. To chodziła żała. Mała była wszystko pracowała w mieszkaniu. Do szkoły ni poszła. Nu **durna, byłap choć trochu kończywszy. Wo brat i siostra pokończali choć pieńć klasów a ja... ani jednego nu** [juokiasi – V. Š.] Nu to wo. **Wo tak wot i nigramatny człowiek. Dawniej. Choć i dużo jest takich nigramatnych dawniejszych a teraz to już uczon się** (M1933, Gojus)⁷.

O kur Jūs ejote į mokyklą?

I: Vaėjau dar toks pastatas. Ten mokykla buvo toli. Aš nėjau į mokyklą. Nuėjau gal turėjau... **reikėjo dirbti.** Nuėjo mama į mokyklą, leido [mane – V. Š.], ten Zavišonyse buvo mokykla. Nuėjau į mokyklą. Tai ten ant manęs kaip... **negerai buvo.** Mokytojas mane prigąsdino ten, aš ir į mokyklą nenuėjau. Ir klasės net nebaigiau. **Kvaila buvau.** Mama leisdavo: „**Eik, vaikeli, reikia.**“ **Neisiu, geriau dirbsiu.** Tai maža buvau,ėjau... ten žemė buvo. Taiėjau, pjočiau. Maža buvau, viską dirbau bute. Į mokyklą nėjau. Na **kvaila, būčiau nors kiek baigusi. Va brolis ir sesuo baigė bent penkias klases, o aš... nė vienos** na [juokiasi – V. Š.]. Na tai va. **Va taip ir neraštingas žmogus. Seniau, nors ir daug yra tokių neraštingų senesnių, o dabar tai jau mokosi.**

Toliau pastebima, kaip pateikė žvelgia į savo poelgį *dabar*, t. y. pasakojimo metu. Ji gailisi, savikritiškai vadina save *kvaila* ir *neraštinga*, lyginasi su aukštesniais brolio ir sesers pasiekimais ir priskiria save prie, jos manymu, gausios 4–5 dešimtmečių *neraštingųjų* grupės. Galiausiai tuometinė padėtis lyginama su dabartine situacija ir konstatuojama, jog šiais laikais išsilavinimas yra reikšmingesnis.

⁷ Informantė kalba lenkų kalba ir *po prostu*.

Anot Vinco Martinkėno, po Pirmojo pasaulinio karo tėvai aktyviai rūpinosi savo atžalų edukacija. Jie atidarydavo mokyklas, ieškodavo vaikus šviesti galinčio asmens ir savarankiškai rūpinosi jo atlygiu ir maitinimu (Martinkėnas 1968: 52). Toliau pateikiamuose naratyvuose randami panašūs veiksmai ir po Antrojo pasaulinio karo. Kaime vaikus mokydavo savanoris, kuriam už darbą maistu ir kitomis būtinomis priemonėmis mokėjo patys tėvai (10). Tai, kad, nepaisant nepavydėtinų gyvenimo sąlygų, kai iš vienos okupacijos regionas pateko į kitą, o mokyklų ir pedagogų stygius buvo stipriai jaučiamas, stengtasi suteikti vaikams galimybę įgyti žinių, teikia pagrindo manyti, jog mokslą imta laikyti svarbia ir geidžiama, nors ir sunkiai pasiekama dorybe:

10. I: Nu jak. Chodził kiedyś do szkoły do polskiej chodził. <...> **Pośle wojny szkoły nie było.** To już do... wojna jak zaczęła się szkoła to jaka tut szkoła. Ja nie mog chodzić ja jeszcze był mały. Do do wojny. **A wojna jak poszła to szkoły nie było.** Jak wojna już koniec było wojny. 40-ty... 40-ty jeśli nie skłmam w 44-tym roku tylko do pierwszej klasy. To ucz nauczyciel był taki Walecki on. **On był niepaństwowy nauczyciel. On był... dabrwolec jak mówi. Dabrawolnie sam i... i nie nie dostawał nijakiej od państwa pomocy. Ale tak tam, rodzice dzieci które chodzili do szkoły kto tam masło, kto jajki da, kto tam..., i on z tego żył.** I była klasa pierwsza, trzecia... od pierwszej do czwartej. O. Ale może on więcej tam nie uczył to. To było 40-ty... czwarty, piąty szósty (V1936, Šalčininkai).

I: Na kaip, kadaise ėjau į mokyklą, į lenkišką ėjau. <...> **Po karo mokyklos nebuvo.** Tai jau iki... karas kai prasidėjo, mokykla tai kokia čia mokykla. Aš negalėjau vaikščioti, aš dar mažas buvau. Ik iki karo. **O karas kai prasidėjo, tai mokyklos nebuvo.** Kai karas jau buvo pabaiga karo, 40... 40, jeigu nesumeluosiu, tik 44-ais metais tik nuėjau į pirmą klasę. Tai mok mokytojas buvo toks Valeckis jis. **Jis buvo nevalstybinis mokytojas. Jis buvo savanoris, kaip sakoma. Savo noru pats ir... ir ne ne negavo jokios pagalbos iš valstybės. Bet vaikų, kurie lankė mokyklą, tėvai kas ten sviesto, kas kiaušinių duos, kas ten... ir jis iš to gyveno.** Ir buvo pirma, trečia klasės... nuo pirmos iki ketvirtos. Va. Bet gal jis ten daugiau ir nemokė. Tai buvo 40... ketvirti, penkti, šešti [metai – V. Š.].

Pokario mokslo tema plėtojama dar viename naratyve (11), kurio autorė gimė sovietmečiu, ir jos pasakojime išryškėja, kad karui pasibaigus sąlygų mokytis buvo kiek daugiau. Respondentė ne tik baigė mokyklą, bet ir turėjo galimybę įgyti aukštąjį išsilavinimą. Galbūt dėl to pateikėjos autobiografijoje ši tema ne kartą išsirutulioja savaime:

11. I: No eto uzhe novoe pokolenije a ostalnyh... ponimaete, my vse razjehalis. My zhe takaja derevnia... zdes ne ostalos... kolhozov. **U menia papka ochen hotel chtoby ja obrazovanije poluchila.** On menia **vytolknul** vot...

<...>

I: Kogda, eto samoje, **kogda ja vot zakonchila vosem klassov, menia papka ochen hotel chtob ja postupila kuda-to. On poshel... on ochen hotel chtoby ja rabotala.** Znaete kak dezurnyj po stancii. Vot stojat s krasnoj shapkoj i s etim samym flazhkom eto. Tozhe byl. **On zakonchil prihodskuju shkolu, chetyre klassa.** No on mne eshche pa... v shestom klasse algebru objasnial, tak, nu po-svoemu konechno. Potom eti zadachki vse ja kak... nikak ne ponimala kak vtekaet i vytekaet voda, **on mne eto vse objasnial, i imel tolko chetyre klassa obrazovanija.** Poetomu zdes takoe bylo. No, potom eto samoe... on poshel... k shchastju moemu, tam devocek ne prinemali v zheleznodorozhnoje uchilishcha. To poetomu... vse ujahali, zdes raboty ne bylo, eti kolhozy potom rozvalilis (M1948, Gojus).

I: Bet čia jau naujoji karta, o kitų... suprantate, mes visi išvažiavome. Mes gi toks kaimas... čia neliko... kolūkių. **Mano tėtis labai norėjo, kad įgyčiau išsilavinimą.** Jis mane **išstūmė** va...

<...>

I: Kai, kaip ten, **kai va baigiau aštuonias klases, mano tėtis labai norėjo, kad kur nors įstočiau. Jis nuėjo... jis labai norėjo, kad aš dirbčiau.** Žinote, stoties prižiūrėtojas. Va stovi su raudonomis kepurėmis ir su ta vėliavėle. **Jis baigė parapiinę mokyklą, keturias klases.** Bet jis man dar... šeštoje klasėje algebrą aiškino, taip, savaip, aišku. Vėliau visas tas užduotis aš kaip... niekaip nesuprasdavau, kaip vanduo įteka ir išteka, **jis visa tai man aiškindavo ir baigė tik keturias klases.** Dėl to čia taip buvo. Bet vėliau... jis nuėjo... mano laimei, ten mergaičių nepriimdavo į geležinkelio mokyklą. Tai dėl to... visi išvažiavo, čia darbo nebuvo, tie kolūkiai irgi sugriuvo.

Šiame pasakojime išryškėja visiškai kitoks ir informantės tėvo požiūris į mokyklos lankymą. Kalbėdama apie savo tuometinę ateitį respondentė sąmoningai mini tėvo vaidmenį

jos išsimokslinimui, tai pabrėžia ir kalbinis elgesys – dažnai kartojamas veiksmazodis *norėti*, ypač stiprinamas modifikatoriumi *labai*. Tėvo troškimas apibūdinamas kaip aktyvus veiksmas, nes būtent jis ieškojo dukrai švietimo centro ir skatino ją mokytis, ragino, *išstūmė* lankyti mokyklą. Respondentės pasakojime atsiskleidžia, kad tėvas padėdavo jai mokantis šeštoje klasėje, nors pats baigė *tik* keturias, o ir aiškindavęs jis *savaip*, kitaip, nei informacija būdavo pateikiama mokykloje.

Atkreiptinas dėmesys į interviu eigą ir pasakojimo būdą, sietiną su ekstralingvistinių faktorių svarba autobiografiniame naratyve. Pasakodama apie mokyklą, aukštąsias mokslo įstaigas, jos pačios, jos tėvų, vaikų ir aplinkinių išsilavinimą, pateikėja kalba beveik nepailsdama, vos nukreipus pokalbio temą, ji nesąmoningai vėl prie jos grįžta. Manoma, jog respondentės aplinkoje nuolatos turėjo būti skiriama dėmesio išsilavinimo temai, o tai negalėjo nepaveikti jos asmenybės ir pažiūrų. Mokykla ir mokymasis jai nuo mažų dienų susijęs su puoselėtina vertybe.

4.3. Autobiografinis pasakojimas kaip subjekto savivertės atspindys

Kai kurie cituoti pavyzdžiai leidžia ne tik išgryninti vienokį ar kitokį lankytų klasių skaičių lėmusius įvykius, bet ir parodo, kokius padarinius menkas mokyklos lankymas galėjo sukelti respondentams. Viena vertus, neretai pašnekovų komentaruose atsispindi neigiamas savęs vertinimas ir savo galimybių minimizavimas. (7) pavyzdyje, paklausta apie kalbų mokėjimą, moteris pasako tokias frazes: „Kų mes mokam? Aš gi mokyklon nevaikščiojau. <...> Yra gi tokių, kur pinigų nepažįsta. Ar ten 10, ar ten 20, ar kitų. I tokių gi yra. Moterų.“ Taigi, net neatsako į tyrėjos klausimą, o pabrėžia savo ir kitų gabumų trūkumą ir neišsimokslinimą. Jos naratyve lyg parodoma, kad nedaug baigtų klasių turi tiesioginę įtaką tolesniam pasakojimo autorės gyvenimui ir išprusimui. Be to, (7) ir (9) pasakojimuose minima, jog yra daugiau panašiose aplinkybėse atsidūrusių kaimo moterų. Tik (7) naratyvo autorė savo padėtį vaizduoja kiek pozityviau: „Tik dėkui Dievui, ką kų supratau ir pinigų, ir viską. <...> Nu ale aš dėl šito tai jau mane niekas neapgaus.“

Apie baigtų klasių skaičių kalbėjo ir tuometines realijas gana objektyviai įvertino (8) pavyzdyje cituotas respondentas: „Kiek ten ėjau [juokiasi – V. Š.]. Keturias klases baigiau.“ (4) pavyzdį „Kokia ten buvo mano mokykla – trys klasės. Iki trečios ėjau“ informantė papildė toliau pateikiamu komentaru:

12. *To ile klas Pani skończyła? Trzy klasy?*

I1: No trzy. Jakie tam... jak mówia [juokiasi – V. Š.].

Ale Pani umie pisać i po polsku, i po białorusku?

I2: **Glavna pznać rubal i napisać svaju familiju. I do.**

I1: No, no. **I po polsku, i po białorusku. Piza i listy teraz do Polski.** W Polsce przepisuja się z siostrą stryjeczną. <...> **Z siostrami przepisują się jeszcze i teraz.** Na Boże Narodzenie czy tam na na na Wielkanoc to już i ona do mnie przyszła i ja (I1 – M1931, Šalčininkėliai; I2 – M86, Šalčininkėliai).

Tai kiek klasių baigėte? Tris klases?

I: Na tris. Kokios ten... gi sakau [juokiasi – V. Š.].

Bet mokate rašyti ir lenkiškai, ir baltarusiškai?

I2: **Svarbu rublį** [turima omenyje pinigą – V. Š.] **atpažinti ir pavarde parašyti. Ir užtenka.**

I1: Na, na. **Ir lenkiškai, ir baltarusiškai. Rašau dabar laiškus į Lenkiją.** Lenkijoje susirašinėju su pussesere. <...> **Su seserimis susirašinėju dar ir dabar.** Per Kalėdas ar ten per per per Velykas tai jau ir ji man atsiunčia, ir aš.

Panašių citatų būtų galima pateikti kur kas daugiau. Matoma, jog tyrimo dalyviai negaili sau neigiamų vertinimų, pašiepia save, nuvertina tokiu sudėtingu laikotarpiu įgytus pasiekimus. Šiam faktui iliustruoti tinkamas (12) pavyzdys, kuriame tris klases baigusi, skaityti išmokusi dar prieš mokslo metų pradžią, dviem kalbomis rašanti ir nuolat į Lenkiją

korespondenciją siunčianti pateikėja susitelkia į šio menko skaičiaus reikšmę, o ne į savo gabumus.

Galiausiai išvelgiama komunikacijos strategija vengti tiesmuko atsakymo. Paklausta apie baigtų klasių skaičių, Rimašiuose kalbinta respondentė renkasi įvardyti *nebaigtų* klasių skaičių, taip, matyt, nenorėdama atskleisti šios informacijos. Tad nesužinoma, ar ji lankė dvi, keturias, o gal šešias klases:

13. *Tai kiek tų klasių baigėt?*

I: **Septynių nebaigiau!**

Aha.

I: Taip, septynių nebaigiau (M1943, Rimašiai).

Kita vertus, išsilavinimas matuojamas ne tik baigtų klasių skaičiumi, o mokykloje, savarankiškai arba kitokiais būdais įgytais gebėjimais. Pavyzdžiui, Šalčininkėliuose gyvenančiai garbaus amžiaus moteriai buvo gana sunku atgaivinti tam tikrus praeities įvykius. Ji neprisiminė datų, jos vaikystėje ir jaunystėje praktikuotų religinių apeigų, taip pat nebuvo visiškai tikra, kiek klasių yra baigusi. Gali susidaryti įspūdis, kad moteris tiesiog nebelaiko atmintyje informacijos, kuri jai nebėra reikšminga. Tačiau informantės atsakymas sufleruoja, kad jai svarbiausias yra ne įgytas išsilavinimas, o kiti pasiekimai:

14. *A szkoła czy była gdzies?*

<...>

I1: Ja chodziła jeszcze do Okolicy.

<...>

I1: To tego... do ośmiu klas...

I2: Mama ile kańczyła? Mało klasów?

I1: **Ja musi cztery ale na piątki zdawała zawsze to** (I1 – M92, Šalčininkėliai; I2 – respondentės dukra).

O ar buvo kur nors mokykla?

<...>

I1: Aš Sangėliškėse darėjau.

<...>

I1: Tai... iki aštuonių klasių [buvo mokykla – V. Š.].

I2: Kiek, mama, baigėi? Mažai klasių?

I1: **Aš tikriausiai keturias bet penketais išlaikydavau visada.**

Naratyvo autorės atsakymas trumpas ir išstartas gana greitai, tokiu būdu, kad transkribuojant jos pasakymą nekyla ranka dėti kablelį prieš priešpriešos jungtuką *bet*. Taip tarsi bandoma nesureikšminti baigtų klasių skaičiaus ir išryškinti kitus dalykus, tokius kaip savi nuopelnai ir gabumas mokytis. Iš tokio pasakojimo dėliojimo matyti, jog moteris siekia pateikti adresatui kuo teigiamesnį savęs vertinimą arba bent jau nebūti jo sumenkinta. Įdomu, kad daugelio praeities įvykių neprisimenančios tyrimo dalyvės atmintyje įsirežė tai, kad ji gaudavusi aukščiausius pagal tuometinę vertinimo sistemą pažymius, tačiau faktas apie baigtų klasių skaičių neišliko. Tai tik parodo, jog atmintis yra selektyvi ir joje saugoma tik asmeniui dėl tam tikrų priežasčių svarbi informacija. Šiuo atveju – pelnyti įvertinimai, o ne praleisti mokykloje metai.

Iš aptartų naratyvų pastebima, kad informantai mokyklą prisimena kaip didelį, dažniausiai keturių klasių (3), toli (5) išsidėsčiusį pastatą, kurio šiomis dienomis nebėra (4) ir kurio trūko per Antrąjį pasaulinį karą (1)–(4), (10). Tarpukariu vaikai turėjo galimybę eiti tik į keturias klases (3), o dėl poreikio dirbti buitinius darbus jų dalyvavimas ugdymo procese buvo nežymus (8). Švietimo įstaigos nebaigimas arba ribotas įsitraukimas lemia skirtingus respondentų jausmus: neigiamą savęs vertinimą (6)–(7), (12), temos apie mokymąsi vengimą (13) arba nukrypimą kita linkme (14). Vis dėlto penktajame dešimtmetyje dėta daugiau pastangų gauti išsilavinimą (5), (11). Taip pat išskiriamos tokios mokyklinės veiklos kaip

dainavimas ir šokiai (6), prisimenami mokytojai: vieni vaizduojami kaip griežti (9), o kiti – už menką atlygį prisidėję prie mažiausių Šalčininkų rajono vietovių gyventojų ugdymo (10).

IŠVADOS

Šiame straipsnyje siekta iširti, kaip kai kurių Šalčininkų krašto vietovių vyresniosios kartos gyventojų autobiografiniuose pasakojimuose atsispindi mokyklos vaidmuo ir jos padėtis XX a. pirmoje pusėje. Analizuotų naratyvų turinys atskleidė, kad daugeliui 3–5 dešimtmečiuose augusių informantų teko lankyti tik kelias klases, o kai kurie išvis neturėjo tokios patirties. Pasakotojai karinius konfliktus ir poreikį padėti tėvams namų ūkyje išskiria kaip dažniausias išsilavinimą ribojusias priežastis. Pasak jų, per Antrąjį pasaulinį karą švietimo institucijos būdavo užgrobiamos ar deginamos, taip pat dažnai keitėsi mokymo kalba. Pateikėjai irgi atsimena, kad po karo, sovietinės okupacijos metu, dėl rajone nusmukusios ekonominės būklės ir gyventojų – ypač labiau pasiturinčių – migracijos vyravo sudėtingos švietimo sąlygos: trūko tiek mokyklų, tiek pedagogų. Dėl šių priežasčių mokytojų stygių kompensuodavo savanoriai, o jų atlygiu rūpindavosi besimokančiųjų tėvai.

Matoma, kad mokykla į daugelio šio krašto gyventojų kasdienybę įeina palaipsniui. Anksčiau, dar XX a. 3 ir 4 dešimtmečiuose, mokyklos nelankymas jiems atrodė gana normalus ir įprastas reiškinys, o keturių klasių baigimas – reikšmingas įvykis. Po Antrojo pasaulinio karo respondentų diskursuose pastebima švietimo įstaigoms teikiama didesnė svarba ir pastangos dalyvauti ugdymo procese. Dabar, sprendžiant iš pateikėjų praeities vertinimų ir interpretacijų, mokykla turi didelę reikšmę ir yra viena iš vertybių tiek jaunesniems gyventojams, tiek tiems, kurie lygindami dabartį su praeitimi prisimena kitokį jos vaizdą savo vaikystėje.

Žvelgiant į pateikėjų savęs suvokimą per jų konstruojamą naratyvą, išryškėja gana sudėtinga padėtis. Vieni respondentai linkę nuvertinti savo gebėjimus bei pasiekimus, save vadinti *neraštingais* ar pašiepti lankytų klasių skaičių, o kiti kaip įmanydami siekia pažymėti kitus turimus įgūdžius, taip tarsi rodydami savo vertę, nepaisant menko išsilavinimo.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

- Abrams Lynn 2010: *Oral history theory* (2nd ed), London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- BLKŽ: *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas* (rengiamas) [Dictionary of the Standard Lithuanian Language (in preparation)], vyr. red. D. Liutkevičienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. DOI: <https://doi.org/10.35321/blkz>.
- Bornat Joanna 2004: Oral history. – *Qualitative research practice*, eds. C. Seale, G. Gobo, J. F. Gubrium, D. Silverman, London: Sage Publications, 34–47.
- Buchaveckas Stanislovas 1992: *Šalčios žemė* [The Land of Šalčia], Vilnius: Mintis.
- Būgienė Lina 2012: Pasaulio refleksija autobiografiniuose vyrų ir moterų pasakojimuose [Reflection of the World in Autobiographical Narratives of Men and Women]. – *Homo narrans: Folklorinė atmintis iš arti*, red. B. Stundžienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 69–95.
- Būgienė Lina 2018: Tarp kaimo ir miesto: tapatybės konstravimas autobiografiniuose pokario vilniečių pasakojimuose [Between Country and City: Construction of Identity in the Autobiographic Narratives of the Post-War Vilnius Inhabitants]. – *Tautosakos darbai* 56, 199–217.

- Čekmonas Valerijus 2017 [1995]: Dar sykį apie rankraščių likimą, arba įvadinio straipsnio pratarmė [Once Again on the Fate of Manuscripts, or a Preface to the Introductory Article]. – *Valerijus Čekmonas: kalbų kontaktai ir sociolingvistika*, sud. L. Kalėdienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 61–107.
- Dörnyei Zoltán 2007: Qualitative, quantitative, and mixed methods research. Research methods. – *Applied linguistics: Quantitative, qualitative, and mixed methodologies*, Oxford: Oxford University Press, 24–47.
- Ereminas Gintautas 2013: Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ veikla Vilniaus krašte (1920–1939 m.) [Activities of the Lithuanian Educational Society “Rytas” in Vilnius and Vilnius Area (1920–1939)]. – *Genocidas ir rezistencija* 1(33), 112–136.
- Gaučas Petras 2000: Dėstomosios kalbos Pietryčių Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose 1945–1999 metais [Languages of Instruction in Comprehensive Schools of Southeastern Lithuania in 1945–1999]. – *Geografija* 36(2), 47–55.
- Gocół Damian 2020: Pamięć ujęzykowiona w relacjach osób w okresie średniej dorosłości [Memory Lingualized in the Accounts of People in the Period of Middle Adulthood]. – *Vertybės lietuvių ir lenkų kalbų pasaulėvaizdyje: teorinės prielaidos ir interpretacijos*, sud. K. Rutkowska, S. Niebrzegowska-Bartmińska, Vilnius, Liublinas: Vilniaus universiteto leidykla, 433–445.
- Gocół Damian 2023: *Historia mówiona: geneza, rozwój, koncepcje* [Oral History: Origins, Development, and Concepts], Lublin: Wydawnictwo UCMS.
- Górecki Dariusz 2005: Realizacja praw mniejszości polskiej na Litwie i mniejszości litewskiej w Polsce [The Implementation of the Rights of the Polish Minority in Lithuania and the Lithuanian Minority in Poland]. – *Dziennik Ustaw* 17, 69–111.
- Jundo-Kaliszewska Barbara 2019: *Zakładnicy historii: mniejszość polska w postradzieckiej Litwie* [Hostages of History: The Polish Minority in Post-Soviet Lithuania], Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Jonutytė Jurga, Būgienė Lina, Krasnovas Aleksandras 2013: *Lietuvos pasienio miestelių atmintis ir tapatybė: Valkininkai, Vilkyškiai, Žeimelis* [Memory and Identity in the Lithuanian Borderline Communities: Valkininkai, Vilkyškiai and Žeimelis], Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Kamilewicz-Rucińska Danuta 2017: Walka o szkolnictwo polskie na Litwie (1945–2000) [Fight for Polish Education in Lithuania (1945–2000)]. – *Rocznik SNPL* 17, 121–139.
- Kraniauskienė Sigita 2005: Lyties tapatybės raiška XX a. lietuvių autobiografijose [Gender Identity in the Autobiographies of Lithuanians in XX Century]. – *Tiltai* 2(31), 73–81.
- Lesys Antanas, Niūniavaitė-Lesienė 2012: *Kova už Šalčininkų kraštą ir lietuvių išsaugojimą* [The Struggle for the Šalčininkai Region and the Preservation of Lithuanian Identity], Vilnius: Versmės.
- Lietuvos statistikos departamentas [Statistics Lithuania]. Prieiga internete: <https://www.stat.gov.lt/> [žiūrėta 2025-04-08].
- Marcinkevičienė Dalia 2007: *Prijaukintos kasdienybės: 1945–1970 metai. Biografiniai Lietuvos moterų interviu* [Tamed Realities, 1945–1970: Biographic Interviews with Lithuanian Women], Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Martinkėnas Vincas 1968: Švietimas 1920–1941 m. [Education in 1920–1941]. – *Dieveniškės*, red. komisija: V. Barauskienė, V. Milius (pirmininkas), A. Stravinskas, A. Tyla, N. Vėlius, A. Vidugiris, Vilnius: Vaga, 51–56.

- Meiliūnaitė Violeta 2022: Kalbinio Šalčininkų rajono kraštovaizdžio bruožai [Features of the Linguistic Landscape of the Šalčininkai District]. – *Lietuviškumo (savi)raiška Šalčininkų rajone: aplinkybės ir galimybės*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 144–171. Prieiga internete: <http://lki.lt/wp-content/uploads/2023/05/Lietuviskumo-saviraiska-Salcininku-rajone-1.pdf>.
- Mikulėnienė Danguolė, Rutkowska Kristina 2013: Współczesna sytuacja językowa na Litwie: aspekt geolingwistyczny i nowe możliwości opisu [Contemporary Linguistic Situation in Lithuania: Geolinguistic Aspects and New Descriptive Possibilities]. – *Acta Baltico-Slavica* 37, 459–471.
- Pelcowa Halina 2014: Tekst gwarowy – *oral history* w perspektywie etnolingwistycznej [Oral Text – Oral History in the Ethnolinguistic Perspective]. – *Badania dialektologiczne. Stan, perspektywy, metodologia*, red. M. Rak, K. Sikora, Kraków: Księgarnia Akademicka, 113–122.
- Pelcowa Halina 2023: *Dziedzictwo leksykalne wyznacznikiem tożsamości regionu lubelskiego* [Lexical Heritage as a Sign of Identity of the Lublin Region], Lublin: Wydawnictwo uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Portelli Alessandro 1981: The Peculiarities of Oral History. – *History Workshop* 12, 96–107.
- Ritchie, Donald A. 2003: *Doing oral history: A practical guide*, 2nd ed, Oxford: Oxford University Press.
- Rutkowska Kristina 2018: Językowo-kulturowa wizja dworu na Litwie [A Linguistic and Cultural Image of the Manor in Lithuania]. – *Acta Baltico-Slavica* 42, 1–22. DOI: <https://doi.org/10.11649/abs.2018.010>.
- Rutkowska Kristina 2019: Kalbos, tautybės ir valstybingumo sąsajos pietryčių Lietuvos lenkų naratyvuose [The Interrelations Between Language, Nationality, and Statehood in the Narratives of Poles in Southeastern Lithuania]. – *Kalba, Tauta, Valstybė*, Irena Smetonienė, Marius Smetona, Kristina Rutkowska, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 179–251.
- Rutkowska Kristina 2020: Wartości ludowe i sposoby ich odczytania. Tekst gwarowy na warsztacie etnolingwisty [National Values and the Ways of Reading Them. Dialect Text at the Ethnolinguist's Workshop]. – *Vilnius University Open Series* 1, 102–133. DOI: <https://doi.org/10.15388/VLLP.2020.6>.
- Stravinskienė Vitalija 2011: Lenkų švietimas Rytų ir Pietryčių Lietuvoje: 1944 m. antra pusė–1947 m. [Education of the Poles in Eastern and Southeastern Lithuania: 1944 (the second half) – 1947]. – *Istorija. Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai* 82(2), 14–23.
- Stravinskienė Vitalija 2024: Mokyti privalo visi: bendrojo švietimo padėtis Lietuvoje (1944–1953 m.) [Everyone Must Study: the State of General Education in Lithuania (1944–1953)]. – *Istorija. Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai* 136(4), 63–86.
- Šliavaitė Kristina 2018: Kalba, istorija ir konstruojamos jungtys su Lietuva: socialinio teisingumo sampratos mokyklose rusų mokomąja kalba [Language, History, and Constructed Links with Lithuania: Concepts of Social Justice in Russian-Medium Schools]. – *Socialinis ir istorinis teisingumas daugiaetninėje Lietuvos visuomenėje: sampratos, patirtys ir kontekstai*, Monika Frėjutė-Rakauskienė, Neringa Klumbytė, Andrius Marcinkevičius, Kristina Šliavaitė, Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, 141–186.

- Šutinienė Irena 2020: Tarp socializmo kritikos ir vaikystės nostalgijos: sovietmečio atmintis aštuntojo dešimtmečio kartos gyvenimo istorijose [Between the Critique of Socialism and Childhood Nostalgia: the Memory of Soviet Era in the Life Stories of the 1970s Generation]. – *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 46(1), 7–28. DOI: <https://doi.org/10.15388/SocMintVei.2020.1.18>.
- Švedas Aurimas 2010: Sakytinės istorijos galimybės sovietmečio ir posovietinės epochos tyrimuose (atminties kultūros ir istorijos politikos problematikos aspektas) [Possibilities to Adapt Oral History to the Research of Soviet and Post-Soviet Epoch (The Problems of the Culture of Memory and the Politics of History)]. – *Lietuvos istorijos studijos* 26, 148–161.
- Švedas Aurimas 2018: Formy dialogu pamięci i historii w humanistyce litewskiej po roku 1990 (wykorzystanie metody oral history). – *Acta Baltico-Slavica* 42, 271–287. DOI: <https://doi.org/10.11649/abs.2018.008>.
- Thomson Alistair 2007: Four Paradigm Transformations in Oral History. – *The Oral History Review* 34(1), 49–70.
- Tuomienė Nijolė 2022: Kalbų funkcionavimas Šalčininkų apylinkėse: kaita ir konkurencija [The Functioning of Languages in Šalčininkai: Change and Competition]. – *Lietuviškumo (savi)raiška Šalčininkų rajone: aplinkybės ir galimybės*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 184–206. Prieiga internete: <http://lki.lt/wp-content/uploads/2023/05/Lietuviškumo-saviraiska-Salcininku-rajone-1.pdf>.
- Tuomienė Nijolė 2023: *Kalba ir tapatybė Pietryčių Lietuvos ir Baltarusijos paribiuose (XX a. II pusė – XXI a. pradžia)* 1 [Language and Identity in the Borderlands of Southeastern Lithuania and Belarus (2nd half of the 20th Century–Beginning of the 21st Century). Part 1], Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <https://lki.lt/nijole-tuomienne-kalba-ir-tapatybe-monografija-2023/>.
- Turska Halina 1995: *O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie* [On the Formation of Polish Linguistic Areas in the Vilnius Region], Vilnius: Mintis.
- Vidugiris Aloyzas 1995: Dieveniškių šnektos savitumas [The Specificity of the Dieveniškės Dialect]. – *Dieveniškės*, sud. V. Mačiekus, Vilnius: Mintis, 428–447.
- Vinogradnaitė Inga, Kavaliauskaitė Jūratė, Ramonaitė Ainė, Ulinskaitė Jogilė, Kukulskytė Rytė 2018: *Sakytinė istorija kaip sovietmečio tyrimo metodas* [Oral History as a Method for Studying Soviet Era], Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Zinkevičius Zigmantas 1992: Lenkų okupuotos Lietuvos dalies priverstinė polonizacija [Forced Polonization of the Polish-Occupied Part of Lithuania]. – *Bendrinės kalbos išlikimas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 222–245.

VIOLETA ŠVAIKOVSKAJA

THE IMAGE OF THE SCHOOL IN THE AUTOBIOGRAPHICAL NARRATIVES OF THE INHABITANTS OF THE ŠALČININKAI DISTRICT

Summary

The methodological approach to oral history has evolved from a tool for reconstructing historical events into a method that enables an in-depth understanding of the memories, identity, self-perception, and relationship with both the past and present of individuals who have experienced those events. This focus on the individual is closely linked with the theoretical foundations of the Lublin School of Ethnolinguistics. Based on the research

conducted by Halina Pelcowa and Krystyna Rutkowska, this article highlights the value of oral history in reconstructing the linguistic worldview. Such an approach is especially valuable for studying the Šalčininkai region, which unites Lithuanian and Slavic languages and cultures. The study aims to investigate, using the oral history method, the role of school in the autobiographical narratives of older residents in the Šalčininkai district, the prevailing attitudes towards it, and the cultural and social aspects of the past century reflected in the narratives under study.

An analysis of the narratives of fourteen respondents reveals accounts of school non-attendance and the factors that contributed to this phenomenon. The most commonly cited reasons among respondents who completed only a few grades include the impact of the Second World War and the necessity of working in the household. The obligation to assist parents with home duties affected a significant proportion of informants, particularly the eldest children in their families. Girls were typically responsible for household chores such as spinning or weaving, while boys tended to the household maintenance.

During the interwar period, four-year primary schools were commonly operational, yet the number of respondents who completed these schools was limited. During the Second World War, many schools were either seized or destroyed by fire, resulting in the absence of facilities for formal education. Additionally, there was a shortage of qualified personnel capable of instructing multilingual children, and the language of instruction frequently changed with each new governing authority.

In the first half of the twentieth century, schooling was not widely regarded as a social value, and non-attendance was a relatively common occurrence. However, the informants' narratives reveal a gradual shift in attitudes and practices regarding education. This transformation is particularly apparent when comparing the scarcity of educational opportunities in the past with the more accessible possibilities available today. Narratives from those who did not attend school often contain elements of self-criticism, reflecting low self-esteem and negative self-assessments regarding their abilities. Nevertheless, some accounts seek to mitigate the limited formal education by emphasising the achievements and merits attained during their time at school.

PRIEDAS: PATEIKĖJŲ KRIPTONIMAI

- [M1924, Rūdninkai] – moteris, gimusi 1924 metais, Rūdninkai, Šalčininkų r.
- [M1930, Jurgelionys] – moteris, gimusi 1930 metais, Jurgelionys, Šalčininkų r.
- [M1931, Rūdninkai] – moteris, gimusi 1931 metais, Rūdninkai, Šalčininkų r.
- [M1931, Šalčininkėliai] – moteris, gimusi 1931 metais Barčiuose (Baltarusijoje), 1959 metais persikėlė į Šalčininkėlių k., Šalčininkėliai, Šalčininkų r.
- [M1933, Gojus] – moteris, gimusi 1933 metais, Gojus, Šalčininkų r.
- [M1936, Valatkiškės] – moteris, gimusi 1936 metais, Valatkiškės, Šalčininkų r.
- [M1943, Rimašiai] – moteris, gimusi 1943 metais, Rimašiai, Šalčininkų r.
- [M1948, Gojus] – moteris, gimusi 1948 metais, Gojus, Šalčininkų r.
- [M86, Šalčininkėliai] – moteris, 86 metų, Šalčininkėliai, Šalčininkų r.
- [M92, Šalčininkėliai] – moteris, 92 metų, Šalčininkėliai, Šalčininkų r.
- [V1929, Gojus] – vyras, gimęs 1929 metais, Gojus, Šalčininkų r.
- [V1933, Šalčininkėliai] – vyras, gimęs 1933 metais, Šalčininkėliai, Šalčininkų r.
- [V1936, Šalčininkai] – vyras, gimęs 1936 metais, Šalčininkai, Šalčininkų r.
- [V1948, Kurmelionys] – vyras, gimęs 1936 metais, Kurmelionys, Šalčininkų r.